

BOGDANA PETRYSZAK

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie

Tekst będzie krótko omawiał losy części Biblioteki Poturzyckiej po 1939 roku, które znalazły się częściowo w Archiwum Historycznym we Lwowie. Chodzi o część dawnego archiwum poturzyckiego i prywatnego Włodzimierza Dzieduszyckiego, które przechowywane były wraz z Biblioteką Poturzycką w pałacu na ulicy Kurkowej we Lwowie. Te rękopisy bowiem stanowią teraz zespół 64 CPAHL i liczą w ogóle 597 jednostek archiwalnych. Największe znaczenie miały wśród nich materiały gospodarcze i korespondencja, prowadzone w języku polskim, niemieckim, francuskim oraz po łacinie. Szczególną uwagę musimy zwrócić także na spisywane przez wiele lat dzienniki Włodzimierza Dzieduszyckiego, które są bogatym źródłem informacji dla drugiej połowy XIX wieku, pozwalają odtworzyć codzienne życie ówczesnego arystokraty, jego sposób myślenia.

Biblioteka Poturzycka – podobnie do innych bibliotek rodów szlacheckich, takich jak Czartoryscy, Radziwiłłowie, Lanckorońscy, Lubomirscy czy Potoccy – ma burzliwe losy. Gdyby spojrzeć na historię każdej biblioteki magnackiej, prześledzić ich dzieje, to zobaczymy, że w większości cechują je podobne doświadczenia. Powstałe w toku XIX lub jeszcze XVIII wieku, rozwijały się niejednorodnie, w zależności od tego, jakie były warunki finansowo-gospodarcze właściciela majątku, jakie były jego bibliofilskie zamiłowania. Ważną rolę odgrywały też różne okoliczności niezależne od działalności ludzkiej (pożary, powodzie itd.)¹. Właściciele niszczących kolekcji przekazywali swoje zasoby do publicznych zbiorów, żeby chronić je przed dewastacją. Taka postawa uratowała wiele cennych pamiątek przeszłości.

Jak sugerował Maurycy Dzieduszycki, rodzinny kronikarz i zastępca kuratora Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Lwowie od 1864 roku, ród ten pojawił się na ziemiach Rusi Czerwonej już w XIV wieku, pochodził od osadników węgierskich i włoskich, którzy przybyli z Węgier. Po raz pierwszy z historią Dzieduszyckich spotykamy się w 1411 roku, gdy książę Fedor Lubartowicz potwierdził wyrok w sporze granicznym dotyczącym wsi Oblaźnica.

¹ M. Rosołowski, A. Bińczyk, *Świat polskiej szlachty. Dzieje ludzi i rodzin*, Warszawa 2019, s. 106.

W zmaganiach o wieś brał udział Iwasko Dzyadoschiczki, który jest uważany za pierwszego znanego z imienia protoplastę rodu². W XV wieku nazwiska członków rodu pojawiają się na liście podpisów pod dokumentami konfederacji lwowskiej przeciwko Odrowążom 13 grudnia 1464 roku³.

Ilustracja 1

Później historia rodu wiąże się z dziejami szlachty polskiej – a więc z wojnami, zawirowaniami politycznymi i społecznymi⁴. Na przełomie XVII i XVIII wieku Działyńscy byli już znaną rodziną magnacką, skoligaconą z rodami Daniłowiczów, Skarbków, Tarnowskich. Zgromadzone w ciągu wieków archiwalia i bogata biblioteka zostały ulokowane w Poturzycy. Poturzycko-zarzecka linia rodowa zgromadziła w swoich rękach liczne majątki, które potrafiła nie tylko przez długi czas utrzymać, ale jeszcze stale zwiększała swe zasoby, stając się w drugiej połowie XIX wieku najbogatszą linią w rodzie Działyńskich⁵.

² Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (dalej: AGZ), t. III, Lwów 1872, s. 165.

³ Ten dokument znajduje się teraz w: Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie (dalej: CPAHL), f. 131 (Kolekcja hramot na pergaminie), op. 1, spr. 190.

⁴ Ogólnie o przemianach się szlachty polskiej w ciągu XIV–XVIII wieku zob.: A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej*, Warszawa 2002, s. 122–128.

⁵ K. Karoleczak, *Działyńscy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2000, s. 10–11.

Współczesny historyk dziejów Dzieduszyckich i największy znawca archiwów rodzinnych Kazimierz Karolczak dokładnie opisał los archiwaliów, których część znajduje się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Jak zauważył, pierwsze dokumenty przywieziono do Archiwum z pałacu na ulicy Kurkowej we Lwowie w końcu 1939 roku, co potwierdzili inni badacze spuścizny Dzieduszyckich⁶. Znalazła się tam przede wszystkim część dawnego archiwum poturzyckiego i prywatnego z czasów Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825–1899)⁷.

Jak pisał Kazimierz Karolczak, niektóre dokumenty dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zostały udostępnione badaczom po raz pierwszy. Były one wówczas przechowywane w nieopisanych teczkach, których było około sześciuset. Od tamtych czasów zaszła znacząca zmiana. W roku 2006 zespół dotyczący rodziny Dzieduszyckich został opracowany przez głównego kustosa Działu Akt Dawnych Halinę Kinasz⁸. Dostępny jest pod numerem 64 w dwóch tomach: pierwszy tom liczy 539 jednostek archiwalnych, drugi zaś 245.

Pierwszy tom obejmuje dokumenty rodzinne Włodzimierza i Alfonsyny Dzieduszyckich. Datują się one na lata 1749–1939. Oprócz dokumentów osobistych małżonków znajdują się tutaj akta finansowe i gospodarcze majątków, dokumenty rodzinne, w tym Ksawerego i Justyny Działyńskich (dziadków Włodzimierza Dzieduszyckiego), a także wspomnianego już Maurycego Dzieduszyckiego. Do obu tomów dokumentów sporządzono indeksy nazw geograficznych oraz osobowych. Osobno znajduje się kolekcja zdjęć, między innymi Włodzimierza i Alfonsyny, Tadeusza i Anny oraz ich dzieci (Marii, Pawła, Włodzimierza juniora, Stanisława, Kazimierza) i innych członków rodziny oraz zdjęcia polowań, krajobrazów i nawet cesarza Franciszka Józefa I podczas odwiedzin w Muzeum Dzieduszyckich (fotografia cesarza jest niewyraźna)⁹.

Pierwszy tom zespołu zaczyna się od dokumentów *stricto* osobistych, wśród których poważną, choć nieznaczną, część stanowią Dzienniki Włodzimierza Dzieduszyckiego. Zaczynają się od 1885 roku i kończą na roku 1898¹⁰. Pierwszy dziennik był prowadzony w typowej formie

⁶ G. Brzęk, *Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca*, Lublin 1998, s. 144.

⁷ Tamże, s. 12.

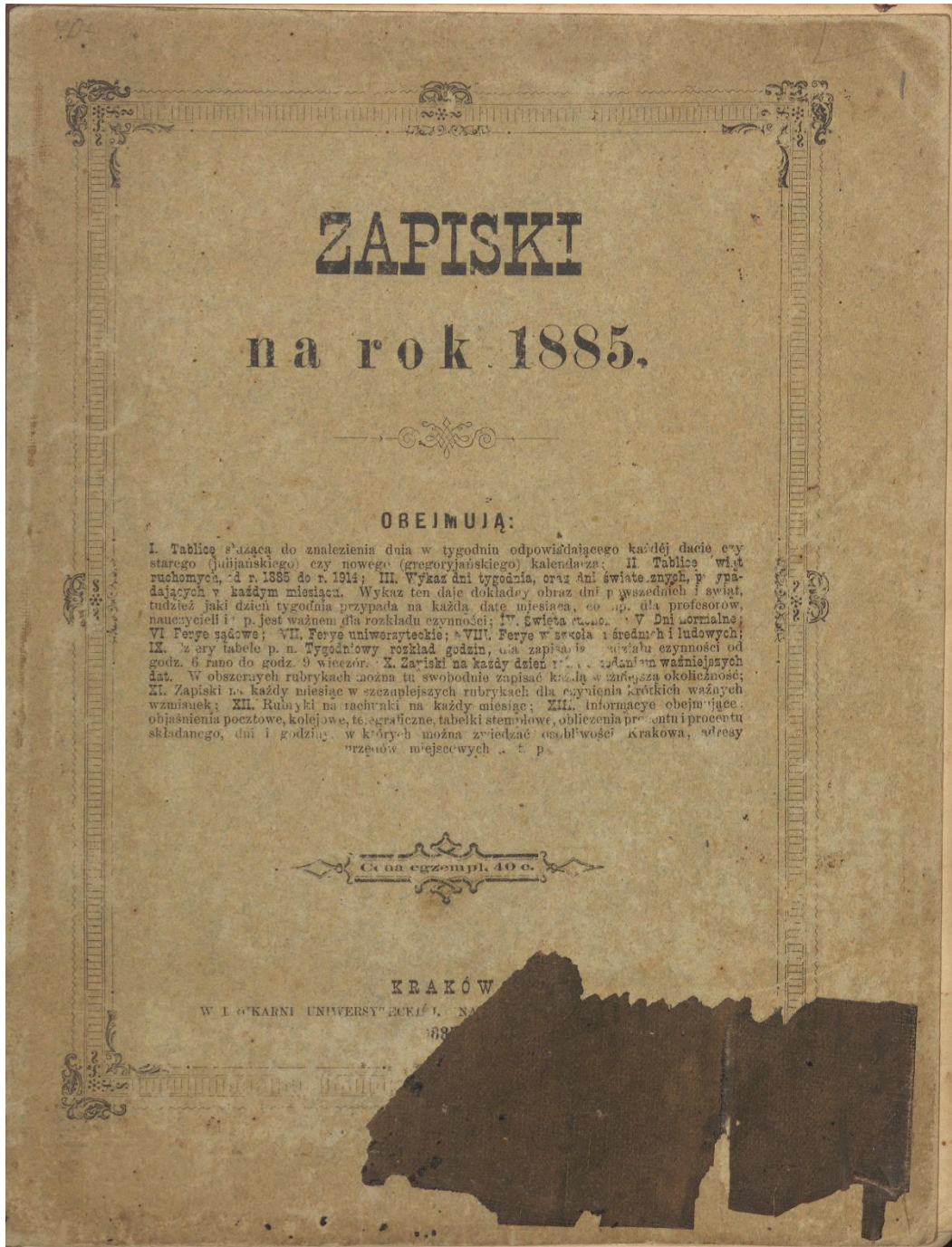
⁸ CPAHL, f. 64, op. 1, wstęp, s. 4.

⁹ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 512.

¹⁰ CPAHL, z. 64, op. 1, spr. 1–4.

codziennych zapisków wpisywanych do specjalnej książeczki¹¹. Trzy następne dzienniki to już zwykle notatniki formatu dutki za lata 1889–1890 i 1898. Między opisami pogody, wizyt czy codziennych wydarzeń są tam także wiadomości o muzeum i bibliotece.

Ilustracja 2

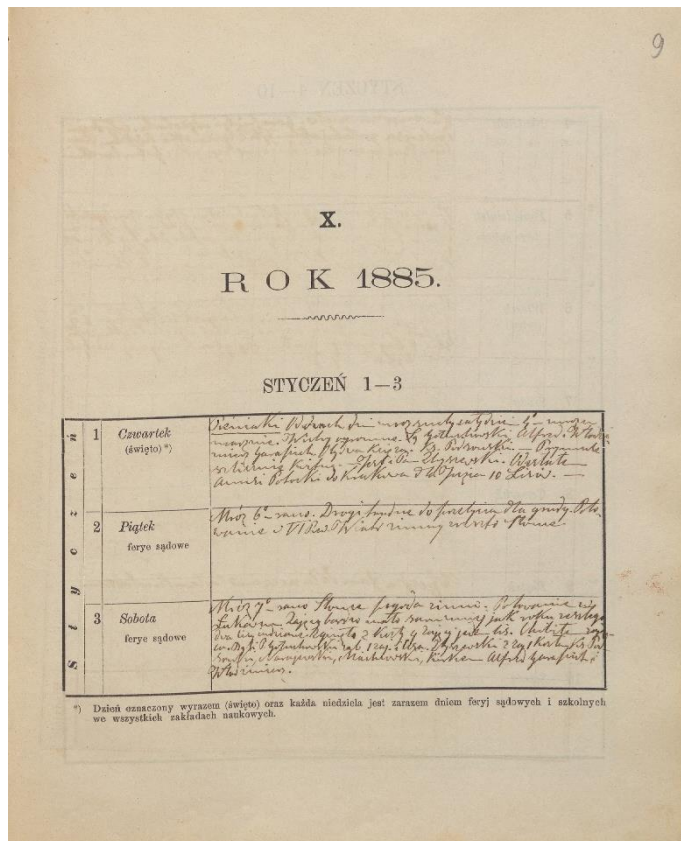
Okładka pierwszego dziennika Włodzimierza Dzieduszyckiego. 1885 r. CPAHL, z. 64, op. 1, spr. 1, k. 1.

¹¹ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 1, k. 1–60.

Jeden z zapisków, który pochodzi z 29 lipca 1898 roku, dotyczył niebezpiecznego wydarzenia, które miało miejsce podczas zwiedzania muzeum. Jak napisał Włodzimirz: „pokazał się dym, dał jeden ze strażników tem wiadomość”¹². Okazało się, że zepsuł się jeden z kominów, ale na szczęście całe wydarzenie skończyło się dobrze. Z notatek dowiadujemy się, że 16 lutego 1889 roku w muzeum gościli państwo Zbyszewscy i Ponińscy, będąc we Lwowie podczas podróży do innych krajów¹³.

Oprócz dzienników, zachowały się też różne notatki z podróży Włodzimirza Dzeduszyckiego – choćby z wyprawy do Warszawy w 1842 roku¹⁴, do Sopotu, Gdańska i Oliwy w 1883–1885 (ze zdjęciami i mapami)¹⁵, do Łącuta, Krakowa i Wrocławia w 1878 i 1885 roku¹⁶.

Istotną część spuścizny Dzeduszyckich stanowi korespondencja. Zachowały się listy pisane przez Włodzimirza Dzeduszyckiego, ale również te kierowane do niego. Zostały one ułożone według grup nadawców typu: od krewnych¹⁷, od urzędników majątków¹⁸, od prywatnych osób (najpoważniejsza grupa)¹⁹, od organizacji i instytucji²⁰. Osobną grupę w zespole stanowią wizytówki, zaproszenia na kolacje, bale, wystawy itd.²¹

Ilustracja 3
Pierwsze zapiski dziennikarskie Włodzimirza Dzeduszyckiego. 1885 r. CPAHL, z. 64, op. 1, spr. 1, k. 9

¹² CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 4, k. 56.

¹³ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 2, k. 27.

¹⁴ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 5.

¹⁵ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 8–9.

¹⁶ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 9.

¹⁷ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 11–27.

¹⁸ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 28–46.

¹⁹ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 47–284.

²⁰ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 285–298.

²¹ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 299–315.

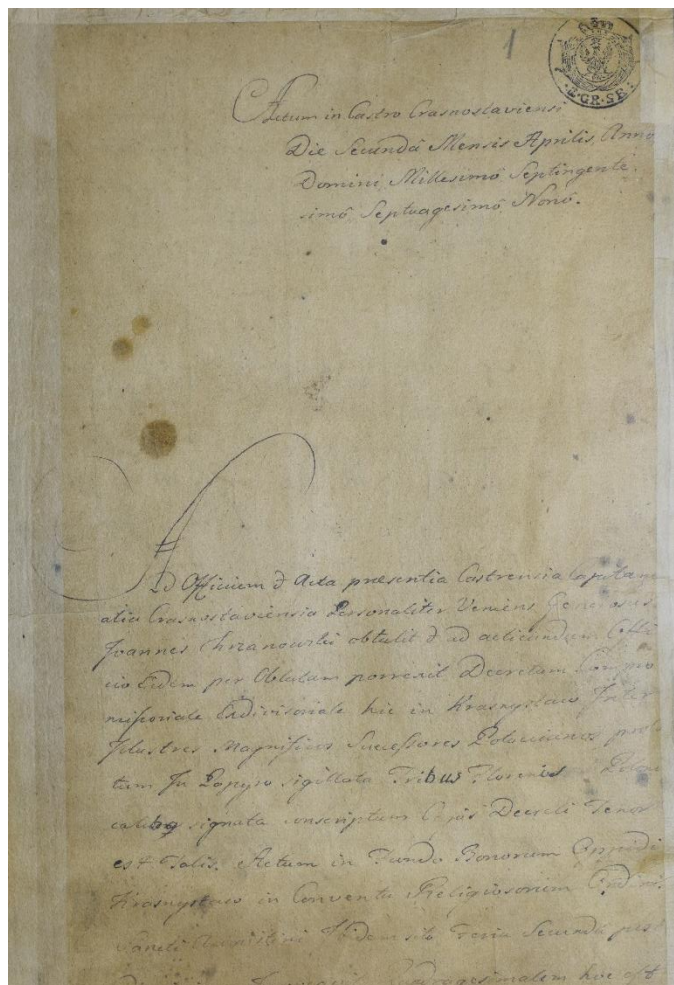

zięciów (Tadeusza Cieńskiego i Witolda Czartoryskiego) oraz innych krewnych, a ponadto dokumenty finansowe²².

Obok dokumentów osobistych rodziny znajduje się grupa dokumentów o działalności finansowej i gospodarczej dotyczących majątków. Są to inwentarze, sprawozdania, oszacowania, rachunki, kontrakty, preliminarze, zapiski dłużne i inne dokumenty

Oddzielnie w zespole znajduje się kolekcja dokumentów poświęconych wyborom do Sejmu Krajowego i Rady Miasta Lwowa, która zawiera w sobie spisy członków sejmku, zawiadomienia komitetów wyborczych oraz instrukcje²³.

Drugi tom zespołu obejmuje lata 1612–1859 i jest poświęcony rodzinie Miączyńskich, z której pochodziła Alfonsyna Działyńska. Swoje korzenie ród ten bierze w Miączynie na Mazowszu, gdzie młodsza gałąź otrzymała tytuł hrabiowski w 1683 roku, jej członkowie byli przodkami przyszłej żony Włodzimierza Działyńskiego²⁴. Większość dokumentów pochodzi z archiwum prywatnego Ignacego Miączyńskiego (1760–1809) – szambelana królewskiego (1781), rotmistrza kawalerii (1791), radcy namiestnictwa rządu polskiego w Galicji (1809). Swoje majątki miał on w powiecie lubartowskim w województwie lubelskim. Jego jedyny syn Mateusz był ojcem Alfonsyny, która po śmierci swojego brata Kazimierza została jedyną spadkobierczynią całego majątku. Archiwum Ignacego

Ilustracja 5

Wyciąg z ksiąg sądu grodzkiego krasnostawskiego o podział spadku hr. Potockich Feliksa i Marianny między Miączyńską Anielą i in. 1779 r. CPAHL, z. 64, op. 2, spr. 25, k. 1.

²² CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 316–318.

²³ CPAHL, f. 64, op. 1, spr. 518–538.

²⁴ CPAHL, f. 64, op. 2, wstęp, s. 3.

wraz z archiwum Dzeduszyckich z ulicy Kurkowej 15, którego był jego integralną częścią, w 1939 roku²⁵ zostało przeniesione do Centralnego Państwowego Archiwum historycznego Ukrainy we Lwowie.

Dokumenty z drugiego zasobu można podzielić na kilka grup. Najliczniejsza z nich to korespondencja, ale też akta spraw sądowych lub finansowych, co daje wyobrażenie o stanie gospodarczym rodziny spokrewnionej z Dzeduszyckimi. Wiele listów dotyczy opieki Ignacego Miączyńskiego nad nieletnim Dominikiem Radziwiłłem²⁶. W zasobach znajdują się też listy prywatne od członków rodziny Miączyńskich – Atanazego, Ignacego, Anieli i Mateusza – do różnych osób²⁷.

Druga grupa to dokumenty finansowe i gospodarcze – wyciągi z ksiąg tabularnych o majątkach, spisy kredytorów i dłużników, akty prawa własności, inwentarze nieruchomości i dóbr, sprawozdania z działalności i przychodów folwarków itd. Co ciekawe, wśród tych dokumentów jest sprawa o uporządkowaniu archiwum Miączyńskich archiwariuszem M. Babichem i wydatki na te uporządkowanie, znaczy że właściciel dbał o swoje dokumenty i o ich zabezpieczenie na wypadek nieszczęścia²⁸. Oddzielono od siebie dokumenty dotyczące nieruchomości we Lwowie i poza miastem, czego przykładem są umowy na dzierżawę młynów, karczm i ogrodów²⁹.

W trzeciej grupie znajdują się akta procesów sądowo-finansowych z osobami prywatnymi i z instytucjami. Ignacy Miączyński wydał świadectwo długowe dla klasztoru dominikanów w Hrubieszowie³⁰, on i jego spadkobiercy sądzili się ze zgromadzeniem sióstr Miłosierdzia we Lwowie i w miasteczku Załoźce³¹, z siostrami brygidkami w Sokalu³², z gminą żydowską w Bełzie³³. Mateusz Miączyński w latach 1826–1830 toczył spór majątkowy

²⁵ K. Karolczak, *Dzeduszyccy...*, s. 12.

²⁶ CPAHL, f. 64, op. 2, wstęp, s. 3.

²⁷ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 1.

²⁸ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 23.

²⁹ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 43–46, 53–54, 67.

³⁰ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 76.

³¹ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 236–237.

³² CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 238.

³³ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 81.

z kapitułą lwowską³⁴. Niektóre spory sporów z kupcami żydowskimi: A. Rozentalem i R. Frenkelem³⁵ czy z kupcem Ozjaszem Horowitzem.³⁶

Spuścizna zachowana w CPAHL po Dzieduszyckich – jednym ze znaczniejszych rodów Rzeczypospolitej u schyłku XVII–XVIII wieku – daje wyobrażenie o bogactwie zbiorów, które niestety nie dotrwały w całości do dnia dzisiejszego. Zachowane dzienniki Włodzimierza Dzieduszyckiego stanowią bardzo atrakcyjny materiał dla badaczy historii – zarówno rodzinnej, jak i dziejów magnaterii schyłku XIX i na początku XX wieku. Liczna korespondencja wciąż oczekuje na opracowanie i wydanie jej drukiem.

³⁴ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 239.

³⁵ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 197.

³⁶ CPAHL, f. 64, op. 2, spr. 102.

Bibliografia

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie, fond 64, opis 1, sprawa 1–5, 8–9, 11–318, 346–422, 512, 518–538; fond 64, opis 2, sprawa 1, 23, 43–46, 53–54, 67, 76, 81, 102, 197, 236–239; fond 131, opis 1, sprawa 190.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. III, Lwów 1872.

Opracowania

G. Brzęk, *Muzeum im. Dedyshyckich we Lwowie i jego Twórca*, Lublin 1994.

A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej*, Warszawa 2002.

K. Karolczak, *Dedyshyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2000.

M. Rosołowski, A. Bińczyk, *Świat polskiej szlachty. Dzieje ludzi i rodzin*, Warszawa 2019.

Biogram

Bogdana Petryszak

Doktor, kierownik oddziału akt dawnych Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie. Od 2005 r. zatrudniona na stanowisku archiwisty w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, od 2008 roku – pracownik naukowy, w latach 2015–2021 – kustosz akt dawnych, od roku 2021 – na stanowisku obecnym. Rozprawa magisterska (2005) i doktorat (2010) były poświęcone kancelarii miasta Lwowa XIV–XVI wieku oraz biogramom pisarzy miejskich lwowskich. Autorka monografii o pisarzu Lwowa XVII wieku Wojciechu Zimnickim (2011). Wydała drukiem sama i współautorstwie księgę ślubów katedry lwowskiej XVI wieku (2017) oraz księgę rady miasta Lwowa z XV wieku (2020). Zajmuję się historią kancelarii miejskiej, archiwum miejskiego, dyplomatyką, prozopografią oraz biografistyką.